

CSABA LÁSZLÓ

Kérdőjelek a közgazdaságban és oktatásában

Ez az esszé a teljesség igénye nélkül kísérli meg áttekinteni azt, hogy mire vezetett a közgazdaságtan világméreteiben megindult és a 2008–2009. évi válság lezáratlansága miatt vélhetően évtizedes szinten zajló önvizsgálata. A tudományszak egészét egyszerre jellemzi egyfajta tartalmi kiüresedés és a társtudományokkal való erőteljesebb kapcsolatkeresés, a módszertanok és az iskolák egymás mellett élése – ami egyáltalán nem békés –, valamint a gyakorlat által felvetett kérdések elméleti általánosításának igénye. A magyar közgazdaságtan hagyományos követő szerepe megmaradt, viszont a képzésben szerzett negyedszázados tapasztalatok és az új globális kihívások lényegi átalakításokat indokolnának a mai, túlságosan egységesített képzésben.

Journal of Economics Literature (JEL) kód:

A közgazdaság-tudomány hajlamos magát a társadalomtudományok királynőjeként meghatározni. Nem kétséges, hogy a második világháborút követő évtizedekben a jóléti modellek elterjedésével, az emberi élet meghosszabbodásával, a világon létrehozott javak megsokasodásával és a tudásalapú társadalom térfoglalásával a gazdasági kérdések iránti érdeklődés megnőtt. Nem csekélyebb mértékben erősödött az e kérdéseket (vagyis a vagyon létrejöttét, gyarapodását és elosztását) vizsgáló tudományszak társadalmi presztízse. Nem maradt el az ilyenkor szokásos finanszírozás sem. Minden jó egyetem nagyvonalúan támogatta az üzleti, pénzügyi és vállalatirányítási tanszékek, intézetek fejlődését.

Ugyanakkor az elmúlt negyedszázad folyamán ellentétes irányzatok is kialakultak. A közgazdaságtan – különösen annak főárama, a vezető amerikai egyetemeken és a Nobel-díjak odaítélésében erőfölényben lévő neoklasszikus szintézis – művelői sorra-rendre adósak maradtak a társadalmat leginkább foglalkoztató kérdésekre időben adott releváns válaszokkal. S ha nem mondhatjuk sem újnak, sem egyedül-

* Köszönettel tartozom Szentes Tamás akadémikusnak, Halm Tamásnak és Muraközy Lászlónak e kézirat előző változatához fűzött kritikai észrevételeiért a szokásos megszorításokkal.

Csaba László MTA levelező tagja, egyetemi tanár, Közép-európai Egyetem és Budapesti Corvinus Egyetem (e-mail: csabal@ceu.hu).

állónak azt, hogy a „magas tudomány” művelői kedvelik az elefántcsonttoronyt, és lenézik a gyakorlat küszködését, ez a szakadéka közgazdasági elmélet és a gyakorlat – még hozzá mind a gazdaságpolitika, mind az üzleti világ szintjén – szembeűnően és tartósan áthidalhatatlanná vált. E szakadék talán legfeltűnőbb megnyilvánulása volt az, amikor 2008 őszén az angol királynő tette fel azt a – sokak szemében gyermeki, de épp ezért jogos – kérdést, hogy miként lehet az, hogy „ennyi okos ember közül senki sem tudta előre jelezni a válságot”. E kezdeményezés kapcsán – és ettől függetlenül is – felerősödött a szakmában az a vita, amely a tudományág mibenlétéről, módszereiről, eszközeiről, a tőle reálisan várható eredményekről szól.

S miközben e kérdések örökzöldek, nem kétséges, hogy mind a válságot követő társadalmi hangulatban (és a tudományos közösség elvárásaiban), mind pedig a követő országokban korszerű tananyagokat kifejleszteni próbáló oktatók körében e kérdések különös súlyra tettek szert. Hiszen ha igaz az, hogy a nagy amerikai egyetemeken kifejlesztett tananyagok sok tekintetben a modellországra sem jól használható ismereteket közvetítenek, akkor bizony a periféria országainak számára sincs adva az az út, amelyet pedig általános jelleggel, szinte a szolgalelkűségig menő, a részleteket sem kímélő másolással követtek (*Bourguignon és szerzőtársai* [2007]). Mégpedig azon téveszme jegyében, hogy a másutt már úgylis készen meglévő ismeretek egyszerű átvételével és – nem utolsósorban – a doktori képzés Amerikába telepítésével rövidre zárják, egyben hatékonyra teszik a szellemi felzárkózás és modernizáció útját.

E törekvés sikertelensége annyira kézenfekvő, hogy azt ma már nem igazolni kell, hanem axiómaként kezelni a helyzet értékelésére és megoldására irányuló kísérleteink során. Tegyük hozzá: a friedmani paradigmában az előrejelző képességet a tudományosság mércéjének tekintő tudományszak más, még nagyobb léptékű változások előrejelzésében sem jeleskedett, a szovjet birodalom összeomlásától a technológiai korszak jellemvonásain át a népesedési kérdésig bezáróan.

Az aranykor – a nagy mérséklődés másfél évtizede

Az 1992-t követő másfél évtizedet nevezzük *Stock–Watson* [2003] nyomán a nagy mérséklődés (*Great Moderation*) időszakának. Ekkor mintha a gyakorlatba mentek volna át a széles körben elfogadott közgazdasági felismerések, merthogy csökkent az infláció, mérséklődött a hiány és az államadósság, időnként a munkanélküliség is, és a műszaki fejlődés (az információtechnológiai forradalom) olyan területekre is elért, mint Fekete-Afrika. Térségünkből nézve nyilván bajos lenne ezt az időszakot aranykornak tekinteni. De az volt a főáramú közgazdaságtan számára, amennyiben képviselői a tudományos és egyetemi elismerésekben páratlan áttörést értek el.

Az utóbbi állítást nyilván monográfiával lehetne jól igazolni. Az azonban talán elég a szemléltetéséhez, hogy a *Quarterly Journal of Economics* és a *Journal of Political Economy*, valamint a szemlecikket közlő *Journal of Economic Literature* és az *Econometrica* a világhálón hozzáférhető – impaktfaktor alapján rangsorolt – jelenleg legbefolyásosabb folyóiratok. Nincs a dobogón – mindössze nyolcadik – az *American Economic Review*, ahol a közgazdasági Nobel-díjas előadások legtöbbször

és az elmúlt évtized számos meghatározónak bizonyult írása jelent meg. És nincs sem európai, sem ágazati-gyakorlati, sem konkrét területtel vagy elméletttörténettel, fejlődéssel vagy gazdaságpolitikával, vállalati vagy pénzügyi kérdésekkel foglalkozó lap sem, ami alól egyedül a számvitel jelent különös és egyedi kivételt.

Ha a folyóiratok világhálón könnyen ellenőrizhető rangsorait minőségi értékítéletként fogadjuk el, mércének és axiómának tekintjük, akkor ez bizony éppoly koper-nikuszi fordulat jele az egykor a praktikum kérdéseit vizsgáló – Ricardo, List vagy Keynes, Hayek, Myrdal és Friedman nevéhez köthető – tudományszakban, mint az, hogy az első két és fél században meghatározó európai szerzők rendszeresen és egyre határozottabban eleve vagy végső fokon, de kihullnak. Ez voltaképpen kutatásuk tárgyától és módszerétől függetlenül igaz, a németekre éppúgy, mint a franciákra, az olaszokra és az egykor befolyásos svéd, orosz és osztrák szerzőkre. Ma már jó negyedszázada kizárólag amerikai vagy évtizedek óta ott munkálkodó tudósok viszik a prímet, minden lehetséges sikermérce szerint. Az igazán sokatmondó talán az, hogy a főáram komolyan vett – a tudományszakon belül is jegyzett – ellenfelei (Stiglitz, North, Williamson vagy Sen a Nobel-díjasok közül) szintén mind amerikai egyetem-professzorai; ha tetszik, a tojáson belül vannak. Ilyen földrajzi-kulturális, sőt intézményi koncentrációra a megelőző 250 évben egyszer sem volt példa. E fejleményben bizonyára meghatározó szerepet játszott a hidegháború, azután az „izmusokat” számmisztikával kivédeni próbáló divat, végül a szovjet birodalom összeomlását a neoklasszika diadalával azonosító korszellem, amit buzgó tananyagszerkesztők és előmeneteli bizottságok olyan országokban is egyeduralomra juttattak, mint Németország, ahol ez egészen 1990-ig nem volt jellemző.

Ha pusztán a hivatalos elismeréseket nézzük, és más tekintélyelvi szempontokat veszünk alapul, a főáram elmúlt két évtizedben elért túlsúlyát semmi sem veszélyezteti. Igaz, hogy az idézettség tekintetében továbbra is jellemző a „fekete lyukak” erős jelenléte, vagyis a soha és senki által nem idézett munkák nagy száma (*Laband–Tollison* [2003]). Ugyanakkor az impaktfaktoron alapuló folyóiratrangsorok arra utalnak, hogy a céhen belül immár a természettudományokat idéző módon szokássá vált a körbehivatkozás, ami ritkán jelent érdemi vitát vagy újítást (a kötelező tiszteltkörön túl).

Ez egyfelől újdonság, mivel a társadalomtudományokban a legutóbbi évtizedekig nem volt szokatlan az ellentétes nézetek nyílt bírálata, mint műfaj, és nem is kell az Anti-Dühringig visszamennünk. Solow munkásságát például nyilván erőteljesen befolyásolta a korabeli szovjet növekedési csoda vagy a Harrod és Domar nevéhez kötődő növekedési elméletet a szegény országok felzárkóztatásának akkoriban erőteljes igénye. Másfelől azonban ez a közelítés kikopóban van, az idézetek jelentős része – a kísérleti tudományokhoz közelítve – a modell korábbi változatainak ismertetésére, illetve a kalibrálás módjára vonatkozik. A ma is aktív magyar egyetemi tanárok közül a nemzetközileg talán legtöbbet idézett mű Máttyás Lászlóé, ami a nemzetközi kereskedelmi elemzésekben használatos gravitációs modell helyes specifikálásáról szóló alig ötoldalas közlemény (*Máttyás* [1997]).¹

¹ Ez természetesen csak a Google scholarban megjelenő, tisztítatlan és önhivatkozásokat is tartalmazó első közelítés. Ugyanezen kimutatás szerint 2012 nyarán a magyar rekordot – nemzetközileg

Az is figyelemre méltó, hogy míg korábban nemcsak a kiadók, hanem a szerzők megítélésében is fontos – néha perdöntő – szempont volt a *shelf life*, vagyis az, hogy milyen sokáig használtak és idéznek egy művet (leginkább könyvet). Vezető egyetemek professzori katedrájára pályázótól azt volt szokás kérdezni: hány könyves a pályázó? Vagy hogy tankönyve (kézikönyve) hány kiadást élt meg? Hány más egyetemen forgatják? Kétségtelen, hogy mára ez megváltozott. Az impaktfaktor ismeretes módon a megjelenést követő két esztendőben érkező hivatkozásokot veszi számba, ami a kísérleti tudományok sajátosságaihoz illeszkedik. Hasonlóképp bevetté vált az önidézés és a társszerzők hivatkozásainak bevétele (teljes súllyal), ami a kimutatott hatás felfúvódását eredményezi, főképp az elektronikus adatbázisokban (az akadémiánk által erőltetett Magyar Tudományos Művek Tárában is).

Épp ezért óvnak a tudománymetria értői (*Braun* [2007]) attól – az egyébként terjedő – gyakorlattól, ahol az impaktfaktort tudományterületek teljesítményének egybevetésére, sőt időnként pénzügyi döntések megalapozásra is használják. Mint látjuk, ettől még a kiadók – és nyomukban a szakma – e féltő-óvó hangokat nemigen hallgatja meg, és szorgalmasan megköveteli a fiatalabb nemzedéktől, hogy műveit „jó impaktú” helyen adja közre. Mintha a Nobel-díjjal kitüntetettek némelyike – csak a közgazdaságtanon belül maradva és példaszerűen említve – nem a *California Review of Management*, a *Canadian Journal of Economics and Political Science*,² vagy a legújabbaknál a *Games and Economic Behavior*, sőt kimondottan matematikai lapok, mint az *American Mathematical Monthly* révén lenne ismert! Esetleg – mint Tinbergen és Myrdal – főképp könyvek vagy monográfiák lapjain jelentette volna meg írását...

Igen fontos ezért kiemelnünk azt, hogy a szakma mibenlétét és teljesítményét áttekintő összegzések jelentős része azzal a megengedhetetlen megoldással él, hogy indoklás és alapozás nélkül, önkényesen, a szerző(k) ízlése szerint határolja körül azt, mi is a közgazdaság-tudomány. Például ekképp a mérvadó *Journal of Economic Perspectives* lapjain megjelent áttekintés (*Han Kim és szerzőtársai* [2006]) eleve kizárja a nem főáramú elemzések tárgyát és tematikáját – beleértve a fejlődés-gazdaságtant, a pénzügyi válságokat, a gazdasági rendszer elméletét, a vállalatirányítást – vagyis egy sor olyan területet, amely a *Journal of Economic Literature* katalógizálásában hagyományosan – és mind a mai napig – joggal szerepelnek a közgazdasági kutatások tárgyaként. Ekképp nem is meglepő, hogy a sajátos optikán át szemlélve lényegében csak a mikroökonómiai és a hozzájuk kötődő elemzések bizonyultak relevánsnak – azt ugyan nem tudjuk, kinek és miért.

Érdemes azt is kiemelnünk, hogy a valódi vízvonal az áramlati és iskolai között sosem a matematikai módszerek alkalmazása vagy az attól

is kiemelkedő számokkal – Kornai János *Economics of Shortage* című munkája tartja 2388 idézettel (*Kornai* [1980]), megelőzve a *Socialist System* 2222 idézetét (*Kornai* [1992]). Természetesen nem misztifikáljuk e mutatót sem, amelynek értékében Nobel-díjasok közt is akad tízszereset is meghaladó eltérés. A könyveket egyébként – hosszabb élettartamuk miatt – általában máig is többet idézik, mint az előmenetelt és a presztízst adó folyóiratcikkeket, amelyek élettartama ritkán hosszabb három-négy évnél.

² Az előbbiben Harsányi János, az utóbbiban Robert Mundell utóbb Nobel-díjjal kitüntetett cikke jelent meg.

való húzódozás, a bizonyítás empirikus alapozása vagy annak hiánya, vagyis a kifejtés mikéntje mentén húzódott. A 20. század második felét döntően meghatározó két közgazdasági gondolkodó, Keynes és Friedman közös sajátossága a matematikai formalizmustól való tartózkodás volt, miközben az állam és a pénz, a költségvetés és az adózás kérdését gyökeresen eltérően ítélték meg. Hasonlóképpen az ökonometriát tudománnyá fejlesztő Ragnar Frisch éppúgy, mint a matematikai módszerek hazai alkalmazását leghatásosabban szorgalmazó Bródy András és a nemrég átfogó – definitív – kétkötetes összegzéssel is jeleskedő Zalai Ernő mindig kiemelték a formalizálás eszközzellegét, amelynek fő feladata a gondolkodás megfegyverezése, a kifejtés feszességének biztosítása (*Frisch* [1981, *Bródy* [1999], [2010] *Zalai* [2012]). Ezzel a más megközelítésűek közül senki sem vitatkozik; a fenntartások tárgya az, amikor az alkalmazott eszköztár válik az elméletté, esetleg annak pótlékává.³ És vélhetően találó az az észrevétel is, hogy – Magyarországon és másutt is – sok esetben a személyes és az intézményi ellentétek jelentkeznek a módszertani vita köntösében, vagyis nem a tudományos/érdemi szempontok mi- benléte a lényeg a vitázó felek számára.

A másik oldalról a holisztikus – hagyományos – társadalomgazdasági közelítés talán legmarkánsabb hazai képviselője, Szentés Tamás elmúlt évtizedben közreadott munkáiban jelentős terjedelemben foglalkozik a mérés, a számszerűsítés, a minőségi értékítéleteket megalapozó statisztikai módszertan kérdéseivel, és kimutatja, hogy az e területen megjelent sekélyesség sok esetben messze vezető tévedések forrása (*Szentés* [2005/6], [2011]). Érdekes, hogy épp ilyen eredményre jut az ökonometriai és növekedélméleti *Handbook of Economic Growth*, valamint a 2008. évi *New Palgrave: a Dictionary of Economics* című monumentális enciklopédia egyik szerkesztőjeként is méltán elismert Steve Durlauf professzor, aki azt fejtegeti, hogy a vezető lapokban történő közlésnél a meghatározó szempont a levezetés hibátlansága, és minden egyéb – a relevancia is – másodlagos (*Durlauf* [2008]).

Érdeemes megjegyeznünk, hogy a Samuelson által létrehozott neoklasszikus szintézis, ami a mai főáramlat gerince, más közelítést alkalmaz. Mint székfoglalójában Mátyás Antal részletesen bemutatta, a monetarista és a neokeynesi iskola elegyítését éppen a formalizálás központi helyre emelése, ha tetszik, a tartalmi-politikai kérdések kiiktatása tette lehetővé. Innen származik a közgazdaságtannak pusztán elemzési eszközként való felfogása, amelynek célszerű és kívánatos tartózkodnia az értékrendi, a valódi választást igénylő (*value-loaded*) kérdéseknek még az érintésétől is (*Mátyás* [1991]).

Bár ha nem is gondolhatjuk komolyan, hogy valaki ezt a tételt elhiszi, az valóban értékmentes társadalomtudományt fog művelni, a világ közgazdaságtanában folyó süketek párbeszédének egyik eleme bizonyára az, hogy egy rendes közgazdasági PhD-iskolában a diákok rendszeres munkával lenevelik arról, hogy szélesebb érvé-

³ Jellemző, hogy például a Yale Egyetemen még szociológiából is játékelméletet oktatnak diszciplináris módszertanként, az elmélettörténet pedig választható, mármint doktori szinten. Így könnyen lehet valaki közgazdász Keynes vagy Hayek, és szociológus Durkheim és Max Weber ismerete híján. Nem szokatlan, hogy közgazdasági tanszékeken kizárólag matematikai felvételi eredmények alapján kerülnek be hallgatók.

nyű, értékrendet is érintő kérdéseket vessen fel, netán ezeket a gazdasági elemzésbe próbálja beleépíteni. Ez annál is mulatságosabb, mert a természettudományokban – a biológiától és a genetikától az atomfizikáig – évtizedek óta polgárjogot nyert az értékrendi tényezők figyelembevétele. Mi több, magukban az üzleti tudományokban is elterjedt a felelős vállalatvezetés, a környezettudatos gazdálkodás, sőt a társadalmi felelősségvállalás ideája. És nem feledkezhetünk meg arról a – könnyen dokumentálható – tényről sem, hogy részint a fejlődés-gazdaságtanban, részint a kritikai társadalomtudományban vagy épp más tudományok köntösében az elmúlt hat évtizedben is folytonosan jelen volt és van a „heterodox” közgazdaságtan, vagyis a neoklasszikus szintézisen túlmutató, azzal versengő nézetek művelése. Ez visszatérően elismerést nyert a Nobel-díjak – meglehetősen szűkkeblű – odaítélői részéről is, ha csak Myrdal, Amartya Sen vagy Eleanor Oström és Oliver Williamson munkáira gondolunk.

Ehhez képest a 2008–2009. évi válságot követően megfogalmazott felvetések, vagyis hogy a pusztán önérdékkövető szereplő – különösen magára hagyva – ön- és közveszélyes,⁴ már a lapos közhelyek közé tartoznak a gazdaságelméleti kurzusokat tartó tantervek falain kívül mindenütt. Úgy tűnik, mégsem lehet – súlyos következmények és mellékhatások nélkül⁵ – az emberről mint olyanról tetszés szerinti leegyszerűsített állításokat, feltevéseket axiomatizálni, különösen a társtudományok kísérleti eredményeinek ellenében nem.

Bizonyára még kevésbé indokolt e tantételekre épített következtetéseket közvetlenül a gyakorlatra visszavetíteni, a „tudomány eredményeinek” képében.⁶ Legutóbb éppen Kornai János összegző kötete emelte ki az ellenkezőjét, vagyis azt, hogy minden tudományos választás – a módszertané is – egyben olyan értékválasztás is, amely befolyásolja a végeredményt (Kornai [2011]). S miközben nem kívánjuk vissza az „izmusok” világát, amellyel szemben az 1960-as és az 1970-es évek formalizmusa a tárgyszerűséget hozta vissza a tudományunkba, értékválasztásainkat az idézett mű példája nyomán helyesebb nyílttá tenni és őszintén vállalni, semmint eltitkolni, sőt az utóbbit a tudományosság mércéjének tekinteni.

Összegezve megállapíthatjuk, hogy a gazdasági teljesítmény 1992-t követő másfél évtizedben megfigyelt javulása – az eredeti értelmezéssel egybevágóan – inkább volt köszönhető a pénzpiacok globalizálódásának és a kockázatok/nyeresé-

⁴ 2012 júliusában például világméretű botrány és alsóházi vizsgálat nyomán kényszerült lemondásra a Barclays Bank első számú vezetője kamatláb-manipulációk miatt, és állították bíróság elé a néhány évvel korábbi nagy pénzügyi bukásáról elhíresült Bernie Madoff öccsét, aki a pénzügyi megtévesztés kieszelőjeként szembesült a büntetőjogi felelősséggel.

⁵ Ha például előfeltételezzük a racionalitást az olyan döntésben, amelyet a kísérletek szerint az érzelmek, a hagyományok vagy a látszat határoz meg, eleve tévútra visszük az elemzést. Ékes példája volt ennek a pénzpiacokat uráló feltétlen ésszerűség – a hatékony piacok elmélete – összeomlása a legutóbbi válságban.

⁶ A Muraközy László szervezte debreceni gazdaságpolitikai műhelybeszélgetések egyik visszatérő témája volt 2008 és 2011 között például az, hogy a jegybankokban is számolt DSGE modelleknek céljuk volt-e valaha a valóság leírása, a döntéshozók érdekében támaszkodtak-e ezek eredményeire, vagy csak afféle tudományos mázként/lepelként használták teljesen más alapon hozott döntéseik igazolására Magyarországon és EU-szerte egyaránt.

gek ebből fakadó kiegyenlítődésének, a döntéshozatal beszűkülő mozgásterének, semmint az akadémiai tudomány eredményei gyakorlatba való átültetésének. Az utóbbi szerepe bizonyára nem érdektelen, hiszen közgazdák nemzedékeit képezték ki e szellemben. E tömegek gondolkodását – elemzői és piaci szereplő mivoltukban csakúgy, mint közszereplőként vagy újságíróként – bizonyára meghatározza neveltetésük, azaz az említett időszak szellemisége. Pedig régi felismerés, hogy nincsenek (főleg a társadalomtudományban) tények elmélet nélkül, mint ahogy nincs értelmes elmélet sem tények és kísérleti – nem pusztán logikai – igazolás híján. 2008–2009-ben talán túl sok műtét sikerült úgy, hogy közben a beteg meghalt – ha az ír, angol vagy amerikai bankmentéseknek az államadósság robbanására gyakorolt hatására gondolunk, valamint az ennek hatására visszatért bizalmi és finanszírozási válságra.

Állta-e az elmélet a 2008–2009. évi válság viharát?

Első megközelítésben e kérdésre igennel lehet válaszolni. Hiszen válság ide, válság oda, a nagy egyetemek, a nagy lapok, a nagy kiadók továbbra is azt a kínálatot karolják fel, amellyel szemben a közélet és a vállalati-banki gyakorlat világa egyre nagyobb, egyre durvább fenntartásokat fogalmaz(ott) meg. Igaz, a válság kérdései megjelennek a főáramú elemzésekben is – például az *American Economic Review* és az *IMF Economic Review* lapjain. Némely főáramú lap pedig – mindenekelőtt a *brit Economic Journal* – rendre közöl olyan cikkeket is, amelyek a való világ gondjait elemzik, a nyersanyagáraktól a költségvetési politika hatásosságáig terjedő körben. Mégis szembeötlő, hogy a változás a szakma perifériáján maradt: részleges és a meglévő elemzési készlettel vizsgálnak abba nemigen illő fejleményeket is.

Vagyis a megújulást szorgalmazók továbbra is túlnyomórészt a heterodox irányzatok művelői köréből érkeznek, és szűk, bár befolyásos azon szerzők köre, akik a főáramon belülről indulva szorgalmaznak jelentősebb megújulást (Krugman, Williamson, Stiglitz, North). A heterodoxia hívei korábban sem tartották megfelelőnek a főáramot, az utóbbi viszont elvi és módszertani alapon nem tekintette és ma sem tekinti érdemi/szakmai vitapartnernek az előbbieket. Ez élesen megjelenik az egyetemi előléptetések és a tudományos közlések rendszerében is, ahol nincs jele a főáram nyitásának „engedékenységének”, az új szemlélet beépítési hajlamának.

Másrészt az is kétségtelen, hogy a különféle heterodox irányzatok közt gyakorta nagyobb tartalmi és stiláris különbség, mint, mondjuk, egy formális kifejtést alkalmazó monetarista és neokeynesiánus között. Éppen ezért a jelenlegi éles viták sok tekintetben az évszázados módszertani vita, valamint a konstans politikai nézeteltérések megjelenítői, nem az elméleti megújulás mérföldkövei, egyik oldalon sem.

Az mindenesetre elgondolkoztató, hogy közgazdasági Nobel-díjakkal az elmúlt másfél-két évtized során rendre olyan kollégákat tüntettek ki, akiknek a munkássága viszonylag távolról kötődik a vagyongyarapítás, a felhalmozás és az elosztás kérdéseihez. Daniel Kahneman bizonyára főként pszichológus, ilyen lapokban publikál, és Elenor Oström is inkább a politikatudományban ismert és jegyzett. A munkapiac

kutatóinak kitüntetésében jól érzékelhető a versengő közelítések közti választástól való bürokratikus rettegés és az ezt tükröző kompromisszum. A 2011–2012. évi kitüntetésekben a főáram megbékítésének igénye látszik, egy olyan időszakban, amikor a válságnak – úgy tűnt – vége szakadt.

Mindeme példák arra utalnak, hogy a pusztán módszertanná soványított közgazdaságtannak nincs kellő saját hajtóereje, a megtermékenyítő gondolatokat a fősodron kívülről importálja. Igaz ez a régi intézményi iskola meghatározó alakjára, Oliver E. Williamsonra is. A mi felfogásunk szerint nyilván a közgazdaság-tudományon belüli az intézmények szerepének vizsgálata. De jól emlékszünk arra a negyedszázaddal ezelőtti vitára, amikor amerikai kollégáink nevetve szóltak arról, hogy majd ha Nobel-díjat kap Williamson, akkor foglalkoznak az ő – mint mondták – „poetikus közgazdaságtanával”. Ez a szemlélet nemigen halt ki a főáramú tanszékekről, és ha a folyóiratokat nézzük, onnan sem.

Ez a megközelítés szembeötlően túlsúlyban maradt a legnagyobb impaktfaktorús ezért a már vázolt megszorítások ellenére is legnagyobb presztízsűnek besorolt lapokban, ahol a 2009-et követő években is kizárólag elvont modellező cikkeket közöltek, és a tudományszakot a közéletben körülvevő vita sem témaválasztásban, sem kifejtésmódban nem jelentkezett. S miközben ezt részben magyarázza az erős verseny és szelekció miatt sokévéssé vált átfutási idő, ez bizonyára a magyarázatnak csak egy része. Nem vitatva azt, hogy bármi tudományos vizsgálódás tárgyává tehető, elgondolkoztató, hogy a magánélet és az amerikai mindennapok témái – az elhízástól a faji megkülönböztetésen át a dohányzásig – az összes vezető elméleti lap fókuszában maradtak a pénzügyi válság közepette, az utóbbi pedig pusztán egy-két színesítő írás vagy megrendelt cikk formájában jelenik meg elemzési témaként.

Például a némileg nyitottabb American Economic Review – igaz, csak a szokás szerint lazábban ellenőrzött közgyűlési számban⁷ – 2012-ben helyt adott az afféle „mezítlás” kérdéseknek, mint a pénzügyi válság tanulságai, az euróövezet költségvetési politikája vagy a bankok működésének és szabályozásának dilemmái. Mi több, az Ely-előadás a fizetési mérleg makrogazdasági jelentőségével foglalkozik (*Obstfeld* [2012]). A cikkeket áttanulmányozva mégsem látunk eltávolodást a modellszerű (pontosabban az *ex ante* feltételezésekre épített, spekulatív és tisztán logikai összhangkövetelményeket támasztó absztrakt modellezés) évtizedek óta uralkodóvá vált gyakorlatától. Kivételképpen láthatunk csak egy-egy ország, egy-egy cég vagy ágazat leírását adó, abból általánosító, vagy az elvont modellt a való életből vett adatokon ellenőrző, a beavatkozások hatékonyságát a biológiában, kémiában vagy az orvostudományban szokásos módon tesztelni kívánó kezdeményezéseket.

Ezt nem tekinthetjük sem természetesnek, sem megnyugtatónak. Elsősorban az Európán kívüli országok, különösen az Egyesült Államok 2012 közepén már 105, és Japán 240 százalékot is megközelítő államadóssági rátája (ami ennél jelentősen nagyobb banki és céges adósságokkal társul) egyáltalán nem indokolja azt, hogy a hatékony piacok elméletére való közkeletű hivatkozást elfogadjuk. Másodsorban az sem természetes, ha egy tudományszakban nem folyik párbeszéd a különféle iskolák

⁷ Papers and proceedings, általában az év harmadik, májusi száma.

között, hanem párhuzamos kifejtések élnek – a dialógus kísérlete nélkül – párhuzamos fórumokon. Harmadsorban a főáram egyelőre nem jutott túl a válság tényének tagadásán (lásd például Thomas Sargent és Eugene Fama blogjait), ami bizonyára nem több a mundaer védelménél, és bizonyára nem segíti a hasonló melléfogások/kisiklások megelőzését a közhatalom számára sem.

Holott ha volt haszna a 2008–2009. évi pusztító válságnak, az – egyebek mellett – talán az, hogy igazolást nyert: a tudományos tekintély (a lapok előkelő helyezése a hivatalos listákon) és az impakt (a két éven belüli idézetek gyakorisága) nem jó mutatói a tudományos teljesítménynek. Az a tény, hogy a hatékony piacok elmélete (és az azt megalapozó racionális várakozások hipotézise) jó két évtizeden át uralták a közgazdasági tanszékeket és lapokat, nem igazolta az ezen elmélet alapján álló greenspani megoldásokat, és nem segített a 2007 óta sem nagyon sikeres válságkezelésben sem. Mint a szakmán belülről jövő bírálatok is kiemelik (*Caballero* [2010]),⁸ a pénzügyi válság okai közt szerepel a mindent előre tudás hamis feltevése, az egyetlen helyes eredmény tabuja, a gondolkodás sablonossága, ami kizárja az adott helyzet eltérő értelmezését, és ekképp a piaci folyamat alapvető vonásainak kiiktatásához vezet.⁹ Márpedig – mint Frank Knight már 1921-ben megjelent könyve VII. fejezetében bemutatta – alapvető és minőségi különbség van a számszerűsíthető kockázat és a se valószínűségi, se más törvényszerűségeknek nem alávetett, így nem is előre jelezhető fundamentális bizonytalanság között (*Knight* [1921/2006]).

Ugyancsak a szakmán belülről jött – és még a válságot megelőzően – az az intézés, amely óvott a szabályozásban ma is élő megközelítéstől, ami az egyes bankok működését megalapozó üzemgazdasági szempontot kívánja a nemzetgazdasági mérlegelés alapjává tenni – a híres-nevezetes mikroalapozás igényével. Az 1987-es New Palgrave egyik szerkesztőjeként is ismert John Eatwell épp azt emeli ki – ami a gyakorlatban utóbb sokszorosan igazolódott –, hogy a nemzetgazdaság vállalatkénti felfogása téves döntésekre és prociklikus politikára sarkallja a szabályozókat (*Eatwell* [2007]). Bizonyára szakmán belüli az a bírálat is, amely a gazdasági elemzés túlzottan magas elvontsági szintjét és az elemzési terület természete által sok esetben nem igényelt túlbonyolított eszköztárat is hibáztatja azért, hogy bizonyos alapvető és ismert összefüggések elsikkadtak a gyakorlatban (*Hodgson*[2009]).

Ehhez képest e tanulmány lezárásakor az a jellemző, hogy a korábbi – ha tetszik makromegközelítésű – szemlélet, mint amilyen a rendszerparadigma, a keynesi vagy az osztrák közgazdaságtan, az intézményi és a történeti iskolák, a fejlődés-gazdaságtan különféle irányzatai – rendre a meghatározó folyóiratokban folyó eszmecsere perifériáján maradnak, és az egyetemi oktatásban még doktori szinten sem nyernek polgárjogot, vagyis aligha formálják a döntéshozók gondolkodását.

Éppen ezért nem is meglepő, hogy a gyakorlat – a Keynes által régen észlelt negyedszázados megkésettiségtől most sem mentesen – inkább a vállaltgazdaságban

⁸ Az idézett szerző abban az évben nyerte el az Amerikai Ökonometriai Társaság aranyérmét.

⁹ Hiszen ha mindahányan tudhatjuk és tudjuk is, hogy jó termés lesz, senki sem köt határidős ügyletet besszre.

kialakult prudenciális szabályokat kívánna a nemzetgazdaságra kiterjeszteni. Vagyis a szabályozók az úgynevezett makroprudenciális közelítés bevezetésével inkább a nemzetgazdasági szintű döntéshozatalt közelítenék a banki gyakorlathoz (*Hanson és szerzőtársai* [2011]), semmint a globális és a nemzetgazdaság sajátosságait figyelembe vevő új elméleti közelítésekre mutatnának nyitottságot. Ha már makro, akkor az bizony keynesi, többnyire inkább ösztönös, mint tudatos változatban, vagyis nem más motivál, mint az állami költekezés folytatása, a piaci folyamatoknak egyre szédítőbb összegű „tűzfalakkal” való terelése. Mivel ez a törekvés találkozik a választóközönség kinyilvánított preferenciáival, nem is meglepő, hogy a gyakorlat éppen ama megoldásokat szorgalmazza továbbra is, amelyek maguk voltak a 2008–2009. évi válság kiváltó okai (*Csaba* [2011]).

Nem lehetünk ezért meglepve azon a macska-egér játékon, amelyet az európai uniós intézmények és a tagállamok kormánya folytat a velük szemben sokszoros erőfölényben lévő nemzetközi magánpénzpiacokkal szemben 2009 eleje, a görög válság nyílttá válása óta. Ez a történet két szinten értelmezendő: 1. Maga a görög szomorújáték (*Visvizi* [2012]), amely jelentős részben arról szól, hogy egy gyengének és kiszolgáltatottnak tetsző kormány is meg tudja vezetni a nemzetközi szervezeteket, és ezt rendre meg is teszi. 2. Az általánosabb tanulság az EU és az IMF szintjén jelentkezik. Nevezetesen az, hogy a kormányzatok a legnagyobb fokú eltökéltség mellett is rendszeresen és elkerülhetetlenül késésben vannak a piacok sokszor igen kevésbé racionális, hol türelmetlen, hol meg igen késedelmes reakciói és szokásos, mindkét irányú túllendülései ellenében.

Vagyis ami fél, de inkább egy esztendővel korábban még áttörésként fordulatot hozhatott volna, azt – mire becikkelyezik – a piaci szereplők a közmondásos „túl kevés, túl későn” ítélettel sújtják. S bármi is a „végső igazság” – például a görög aktívák piaci értékének ügyében vagy a spanyol bankok reális értékelésében –, ezen ítéletek bizony beteljesítik saját magukat. Vagyis nem lehet kiutat találni addig, amíg a kérdés az, mekkora összegre van szükség ehhez vagy amahhoz a célhoz, ahelyett, hogy azt kérdeznénk: miképp térhet vissza egy megbicsaklott szereplő a magánpiaci finanszírozásba? Merthogy utóbbira sok jó példa volt Bolíviától a Fortis Bankig terjedő körben az elmúlt negyedszázad során is. E kérdésben vélhetően az innovatív megközelítés jelenti a megoldást, amely a bizalom kategóriáját – a közkeletű személyes, azaz mikroszintről – makroszintre emelve, az intézményekre értelmezi (*Györfffy* [2012]). Ezt korábban jogállamiságnak vagy gazdasági alkotmányosságnak is hívták a gazdasági elemzésekben.

Hogyan őrizzük meg a jó minőségű közgazdászképzést?

Lehetetlen volna, ha a világ közgazdaságtanában végbemenő – és nem menő – fordulatok taglalását követően nem tennék fel azt a kérdést, hogy mi következik mind ebből a forrongó hazai felsőoktatásra nézve. Nem kétséges, hogy a negyedszázaddal ezelőtti kezdeményezések – Csáki Csaba és Zalai Ernő vezetésével – jó irányba indultak, ugyanakkor több közpolitikai döntés is felülírta a koncepciót. Gondoljunk

mindenekelőtt a bolognai rendszerre, az oktatás tömegesedésére,¹⁰ a fizetős képzések 2012-ig jellemző korlátozottságára, az üzleti típusú képzés nagyfokú önállósodására (a valódi közgazdaság-tudománytól való elszakadására) és a nem közgazdasági képzésekben bevezetett gazdasági ismeretek sematikus, alacsony szintű voltára. Ez utóbbit érti – az oklevelek és a szakok hivatalos megjelölése által félrevezetve – a közvélemény közgazdasági diplomán és végzettségen, ezt keresik a munkaadók legtöbbszörénél, a magán- és a közszférában egyaránt. Eközben mind keresleti, mind a kínálati oldalon elhanyagolják a hagyományosan magas szintű elméleti képzési irányokat, a módszertanilag igényes kurzusokat.

E képről bizonyára érdemes lenne alapos elemzést készíteni (jómagam csak Zalai Ernőnek az Oktatási Államtitkársághoz címzett 2011. téli kétségbeesett röpiratát ismerem), de az kétségtelen, hogy Magyarországon közgazdászok képzés címen igen eltérő szintű, jellegű, célú és kimenetű tevékenységek folynak. Egyfelől szembeötlő a szűkebben vett közgazdasági elméletet legfeljebb mutatóba felvezető üzleti képzés 90 százalékos vagy azt meghaladó súlya. Másfelől nem kétséges az sem, hogy emellett – különösen a doktori iskolákban, de időnként már mesterszinten is – színvonalas és nemzetközileg kompatibilis képzés folyik. Az utóbbit jól mutatja az, hogy egyfelől vannak olyan szerzők (például Koren Miklós, Kőszegi Botond, Kondor Péter), akik külföldön megindult kutatói karrierjüket itthon folytatják. Emellett és ennek hatására is növekvő számban vannak olyanok (például Békés Gábor és Muraközy Balázs), akik itthon maradván is a nemzetközi élvonalban jegyzett lapokban is publikálnak (*Békés–Muraközy [2012]*).

Ez a helyzet sok tekintetben emlékeztet a hagyományokra, értve ezen főképp a két világháború közti Magyarországot. E korszak mérvadóit (Navratil Ákos, Heller Farkas, Theiss Ede és Surányi-Unger Tivadar) nem voltak ugyan a kor világáramának sarokkövei,¹¹ de műveik rendszeresen megjelentek külföldön. Mi több, tanítványaik közül többen is nemzetközi hírnévre tettek szert – például Balogh Tamás és Káldor Miklós. Az általuk képviselt színvonalat és közelítésmódot azonban 1949-ben politikai aktussal felszámolták, és a helyén egy – a szovjet megoldások átvételéből építkező – új közelítés- és elemzés mód vált uralkodóvá, hatalmi eszközökkel megtámogatva, tekintet nélkül a nemzetközi teljesítményre.¹²

¹⁰ Már e két mozzanat sem esik szükségképpen egybe, ahogy azt a bolognai képzés előnyeinek – és túlnyomó hátrányainak – kérdését vizsgáló kollégáink az MTA lapja, a Magyar Tudomány hasábjain folyó vitában az elmúlt évek során egyértelművé tették.

¹¹ Surányi-Unger 1943-ban hagyta el az országot, majd egész 1971-ben bekövetkezett haláláig jelentős visszhangot kiváltó – köztük a *Journal of Economic Literature* által is ismertetett – könyveket adott közre a közgazdasági elmélettörténet és a gazdasági rendszerek összehasonlítása témakörében, angol és német nyelven. Az MTA csak 1991-ben semmisítette meg a kommunista korszak kizáró határozatát, amely határozatot – a kor szokásai szerint – semmivel sem indokoltak. Az említetteket a rendszerváltás idején visszavette az MTA, de külföldön élő jelentős alkotók közül mind ez ideig csak Balassa Béla (halála évében: 1991-ben), Lámfalussy Sándor (1994-ben) és Kopits György (2010-ben) esetében került sor az MTA külső tagság révén történő elismerésre, ekképp a hazai szellemi élettel való szerves kapcsolat intézményesítésére.

¹² Csak példaként említem, hogy az 1950 és 1970 közötti időszak egyetemi tanárai jórészt még a szocialista országok német vagy orosz nyelvű lapjaiban sem jelentek meg, miközben a fordításból vagy nyugdíjból élő, peremre szorított Abay Neubauer Gyula, Varga István és Heller Farkas továbbra is

Ha az utóbbit is figyelembe vesszük, egészében véve a hazai tudományosság követő jellege inkább adottságként, semmint kárhoztatható és lesajnálандó gyengeségként értékelendő,¹³ hiszen közepes vagy kis országok esetében történelmileg mindig is eseményszámba megy az, ha a közgazdaság világáramában valaki akkora hatást tud kifejteni, mint mondjuk az olasz Wilfredo Pareto, a holland Jan Tinbergen vagy a már említett norvég Ragnar Frisch, különösen, ha alkotó éveik legjavát nem az Egyesült Államok valamely vezető egyetemén töltötték, ami egyébként a nem főáramú, de ma még néha azért idézett szerzőkre is érvényes, Ludwig von Mises-től Amartya Senig. Vélhetően éppen azért, mert az elemzés tárgya a világ hatalmi központjaihoz köti a szakmát azon időszakokban is, amikor a politika kerülése és értékmentesség, a szakmai tárgyyszerűség, az elemzési technika kultusza jellemzi a témáról folytatott diskurzust. Ami – közismerten – inkább az előfeltevések elhallgatásához, esetleg implicitté válásához, de nem a valódi walrasi „társadalmi mechanika” eléréséhez vezethetett és vezetett is, ahogyan arra a különféle heterodox irányzatok folytonosan rámutattak.

Mi az a magyar közgazdászok szellemi vívmányaiból, amit a közgazdászképzésben különféle okokból mindenképpen érdemes megjelenítenie egy minőségorientált egyetemnek? Kiindulópontnak bizonyára azt a – műszaki és természettudományokban közhelyszerű – ismeretet vehetjük, hogy ahol nem kutatnak, ott az alkalmazás lehetősége is egyhamar kikopik, hiszen hamarosan azt sem tudják, **mit kellene ellopniuk???** Ez akár lapos megállapítás lenne azok számára, akik régen nem láttak már belülről felsőoktatási intézményt, mint például az elmúlt évtized egymást követő kormányzati reformelképzeléseinek kiötlői. A felsőfokú oktatási intézmény ugyanis nem az állami akkreditációról ismerszik meg. Bár közpénzeket használ, nem olyan értelemben költségvetési intézmény, mint mondjuk a büntetés-végrehajtás. Márpedig az elmúlt másfél évtized törekvései kizárólag az intézményi költséghatékonyság szempontjáról és persze a települések presztízséről szóltak, amit a tömegtermeléssel kapcsolatos társadalmi elvárás is színezt.

Az elmondottak hatására gyakorlatilag egyetemnek minősülhet, és mesterszakokat – hovatovább doktori képzést is – szervezhet olyan intézmény is, amelynek az oktatói gárdája semmiféle kimutatható tudományos teljesítménnyel nem rendelkezik, különösen pedig a nemzetközi piacon semmiféle megmérettetésnek nem teszi ki magát. A Magyar Akkreditációs Bizottság 2009 óta már a doktori iskoláktól sem követeli meg az akadémiai doktorok alkalmazását. Az egyetemi tanári címek odaítélésében pedig a félreértett intézményi önállóság (no meg a sok lúd disznó győz) elve kiiktatja a minőségbiztosítás szempontjait. S miközben az üzleti tudo-

meg-megjelent a nemzetközi folyóiratokban (kicsempészett kéziratokkal), többnyire technikai témákat taglalva. Az említettek életművét azóta gyűjteményes kötetekben tették hozzáférhetővé – hasonlóan Navratil Ákos munkáihoz (lásd többek között Bekker [2002]).

¹³ Különösen a politikai fordulatot követő első évtizedben jött létre a „minden, ami honi, elmaradott” felvetésű, sem eredetinek, sem megalapozottnak nem mondható, de főképp a tájékozatlan fiatalok és a szakmán kívüliek körében méltatlanul nagy visszhangot kapott botrányiparág, amelynek képviselőit ma már csak a legolvasottabb szerzők tudják felidézni, bár a közlemények száma elérte az egy tucatot 1989 és 2002 között. Közvetlen jegyzett idézetről egyáltalán nem tudunk az ismert források közt.

mányokban már évtizedek óta közismert, hogy minden cég annyit ér, amennyit a munkatársainak tudása és elismertsége, a felsőoktatásban a sztálini időket idéző tonnatervék, az óraszámok és a kutatáson kívüli, változó és önkényes szempontok uralma állandósult.

Sajnos, immár a tudomány művelésének ellenkultúrája az, ami szinte kötelezővé vált, ami megjelenik az oktatási teljesítmények gyengeségében is. Az utóbbit nemcsak a hallgatók panaszozzák, hanem a munkaadók egyre szélesebb köre is. Az a tény, hogy ma a cégek – néhány kiemelt terület kivételével – inkább maguk képzik ki munkatársaikat, semmint az erre hivatott intézményre (az egyetemre) „szerveznék ki” azt úgy, ahogy a középkor óta szokás volt, a rendszer eredményességének szó szerint megsemmisítő bírálata a felhasználói oldalról. Sovány vigasz, hogy ez kontinentális és nem pusztán hazai léptékű gond.

Az egyetem egyre inkább a munkapiacot – és a munkapiacot – védő háló, nem pedig a hasznos ismeretek összegyűjtésének helyszíne. A vég nélkülre nyúló tanévek értelemszerűen kiveszik a munka világából az oda nem valókat és kívánczókat, ámde nem állítható – ahogy ez az oktatás-gazdaságtanban szokásos –, hogy a ráfordítás akár csak közelítően is jó mércéje lenne az eredménynek. Vagyis hogy hatévi képzés kétszer annyi hasznos ismerethez juttatna, mint három esztendei, holott az oktatás gazdaságtana ekképp veszi számba. Jól látható ez a doktori programok kimeneti mutatóiban és a védésig eltelt idő rendkívüli megnyúlásában, ami az esetek nem elhanyagolható részét jellemzi.

Minél inkább átalakult az egyetem a szabadidő kulturált eltöltésének terepévé¹⁴ – és ekképp az egy évtizeddel kitolódó kamaszkorú népesség tartózkodási helyévé –, annál kisebb a hagyományos tudásfelhalmozó-elitképző, értékátadó, teljesítményelvű szempontok jelentősége más, a jólléthez (*well-being*) kötődő, esetleg a gazdaságossági, regionális és egyéb tudományon kívüli szempontokkal szemben. Politika-ileg korrektil ez úgy hangzik, hogy az egyetem humboldti ideálja elavult (ahogy az *Polónyi* [2011] kötetben is megfogalmazódik).

Ennek részben oka, részben következménye az, hogy a tudományos teljesítmény és előmenetel egyre csekélyebb szerepet játszik az egyetemi hierarchiában és hatalmi viszonyokban, amitől csak egy lépés a kutató mint értékteremtő és példakép, akár csak mint egy fura, de lehetséges, életszerű pályakép leépülése. Ehhez párosul a jó képességű hallgatók külföldre vándorlása (a képzés egyre korábbi szakaszában), annak előre látható következményeivel, amit a hazai felsőoktatás fizetössé tétele még fel is erősít.

És eljutunk oda, hogy Magyarországon kialakul a pragmatikus angol nyelvre át se ültethető „kutatóegyetem” kínban született fogalma. Mintha bizony lehetne egyetemről beszélni bárhol kutatás nélkül... És ehhez sajnálatos módon társul – nálunk inkább, mint az Egyesült Államokban – az üzleti kutatásoktól és az üzleti élettől való elhatárolódás. Holott mi adhatna nagyobb ösztönzést – és szélesebb merítést – a produktív, gyakorlatias, az élet sokszínűségét és fordulatosságát is követő kutatásnak, mint hagyományos alkalmazási terepének visszavétele, az elvont tételek gyakorlati

¹⁴ E szerteágazó kérdéskört taglalja *Polónyi* [2011].

alkalmazása, ellenőrzése és ennek alapján folytonos módosítása, ahogy az a természettudományokban bevett. Szó sincs arról, hogy ekkor a formalizált és a mennyiségi módszereket a puha kikérdezéses és más szociológiai módszerek felváltanák, inkább kiegészíthetők (és jó esetben ki is egészítik) őket.

Az elmondottakból és a tudományszak egészének korábbi áttekintéséből az következik, hogy ha a mérce nem a képzés olcsósága és tömegessége, akkor a közgazdasági képzés – és az ehhez hasonlóan igényes üzleti-vezetői (menedzsment) képzés – nem lehet osztott. Csak a kellően széles elméleti, módszertani, történeti alapozás után, arra épülve képes bárki elsajátítani azokat a gondolati és elemzési kereteket, amelyek segítségével a mai kor összetett valósága megérthető. És ez éppen úgy igaz egy sok országban működő pénzügyintézetre, mint egy államgépezetre, egy nemzetközi szervezetre vagy egy nagyszámú beszállítóval működő termelő vállalatra. Igaz, ekkor nem hívhatjuk közgazdásznak, aki nem az, ha mégoly fontos, hasznos és tiszteletre méltó munkakört tölt is be, mint amilyen a kommunikátor, a könyvelő vagy éppen a gazdasági mérnök. Ez a minőségi, nem pedig az évtizedek óta tomboló mennyiségi szemlélet lényege.

Sajnálatosnak mondhatjuk, hogy az oktatással foglalkozók – szociológusok, közgazdászok, pedagógusok, kormányzati tisztviselők – körében kizárólag a terület már vázolt, leíró megközelítése elfogadott. Éles ellenállásba ütközik minden olyan „elitista” felvetés, amely a kimeneteli követelmények és a világ élvonalával való lépéstartás szempontja szerint, vagyis normatív módon kísérelné meg a helyzet áttekintését és alakítását. Az írásunk elején közölt áttekintésből pedig világos, hogy a közgazdaság-tudományi ismeret (éppúgy, mint az atomfizikai, ügyvédi vagy az orvostudományi tudás) nem zsugorítható tetszés szerint. A képzés technikai szempontjai nem írhatják felül a tudományszak belső természetét.

Ezért az, hogy oktatási intézményeink túlnyomó részében a taníthatóság, a számon kérhetőség, a standardizálás és a tankönyvek könnyű beszerezhetősége felülírta a terület érdemi követelményeit, semmi másra nem vezethet(ett), mint a gazdaságnak vélt diplomák leértékelődésére és a vezető pozíciók más területekről jöttekkel való feltöltésére. Ez – emlékeztető módon – a szovjet korszakban sem volt másképpen, csak akkor inkább a mérnökök, semmint a maguk területén nem kellően átütő fizikusok és matematikusok vették át az ipar – mint mondták – „parancsnoki pozícióit”. Ennek következményei közismertek, amiért is a szakma egészének törekednie kellene a minőségi típusú és ekképp versenyképes és jó presztízsű közgazdasági képzés intézményi és anyagi megalapozására, a meglévő potenciál szétesésének megállítására, legalább néhány kiemelt egyetemi központban.

Ismételjük: kutatás nélkül értelmetlen minőségi oktatásról beszélni. Így minimumkövetelmény az, hogy már harmadévtől kezdve tankönyvek helyett szakirodalom önálló feldolgozására építő, önálló írásos és szóbeli, egyéni és közösségi megmérettetések révén kerüljön sor a releváns tudás átadására, ahogy ez a természettudományokban mindig is megfigyelhető volt. És ahogy a világ vezető egyetemmein a közgazdasági, üzleti, politikatudományi, pénzügyi és nemzetközi képzésben ma is megfigyelhető – már ha meg kívánjuk figyelni, s nem a tömegtermelő nyugat-európai egyetemek utánezatait vesszük alapul.

Kitekintés – a minőség elérhető

A világ közgazdaságtana, amelyhez a hazai oktatást – a két világháború közt megszo-
kott módon – visszatéríteni törekedtek az 1980-as évek közepének reformjai, jókora
változásban van. Az a megállapítás, hogy a tudományterületünkön paradigmaváltás
érelődik, néhány évvel ezelőtt még nagy megütközést keltett (Csaba [2008]). Ma már
azonban a hazai főáramú kutatások fellegvárának számító Közgazdaságtudományi
és Regionális Kutatóintézet főigazgatójának tollából is olvasható (Fazekas [2012]),
aligha véletlenül (sőt az első részben bemutatottakból egyenesen következően). Ha
pedig ez így van, akkor tankönyveink, egyéb tananyagaink (sőt egész közgazdasági
oktatásunk) szemlélete sem maradhat változatlan.

Vagyis: megőrizve azt a célt, hogy a világszínvonalat és az ahhoz szükséges
elemzőkészséget és szemléletet adjuk át, le kell számolni az egyszerű átvétel adta
gyors megoldás ábrándjával. Csak az ország konkrét helyzetének elemzésére alkal-
mas, az itteni gyakorlati és társadalmi nehézségekre érzékeny, autonóm közgazda-
ságtan kialakításával lehet tudományunk releváns a következő időszakban, mint
ahogyan ez volt a helyzet a megelőző két évszázadban is.

Azaz nem gondolnám, hogy az olyan specifikusan amerikai témák, mint mondjuk
az elhízás vagy a dohányzás gazdaságtana, avagy a bevándorlás és az áttételes tőke-
műveletek kérdései joggal szoríthatnák ki a mi kis provinciánkban fontos témákat,
pusztán azért, mert a vezető lapok ez utóbbiakat nem tartják fontosnak, vagy nem
fogadják be szívesen. Bizony egy sor „mezítlás” kérdés, az alacsony foglalkoztatás-
tól a növekedés tényleges ütemének növeléséig, a **piacuralmi** helyzetek elleni fellé-
péstől a fenntartható nyugdíjrendszerig és az életképes vidékstratégiáig nem kerül-
hető meg a jó minőségű hazai tananyagok kialakításakor.

Nem kétséges, hogy a világ közgazdaságtanában a mennyiségi megközelítés, a
természettudományos módszerek alkalmazása és a társtudományok eredményeire
való jobb támaszkodás együttesen már a belátható időben új szakaszt fog megnyitni.
Ha ehhez társítjuk a Magyarországon hagyományosan erős történeti és intézményi
közelítést, és hajlandók vagyunk az üzleti gyakorlat és az gazdasági kormányzás
felvetette – vagyis a terepen tesztelhető – kérdések elemzésére, akkor nem érheti a
tudományszakunkat az a szemrehányás, hogy a valódi kérdések elől elefántcsont-
toronyba menekül. Biztosak lehetünk abban, hogy e súlyos kérdések megoldásában
pótolhatatlan szerepet játszanak a statisztikai és a matematikai módszerek, beleértve
a modellezést is. Úgy, ahogy azt Zalai Ernő is megfogalmazta: nem az elmélet he-
lyett, hanem annak eszközeként (Zalai [2012] ??, o.).

Ha elfogadjuk, hogy az effajta képzés semmiképpen sem a gyorstalpalók és a
tömegtermelés igényei szerint szervezhető, akkor ebből a következő megfonto-
lás adódik. Célszerű lehet a gazdasági képzés többszálúságának visszaállítása és
a bolognai kísérletezéssel való teljes szembefordulás. Az elmélet és a munkapiac
igényei sokkal inkább a hagyományos képzési szerkezet helyreállítását indokol-
nák. Ebben egymás mellett és átjárhatóan létezhetne az egyetemi – osztatlan –
közgazdászképzés, a hallgatói összlétszám 15–20 százalékában. Emellett létezne
egyetemi szintű üzleti képzés, valamint főiskolai és szakfőiskolai szintű oktatás is.

Míg a legutóbbi közvetlenül a gyakorlat igényeire képezne, a főiskolai szinten – a tantárgyi választhatóság és a differenciálás révén – meg lehetne teremteni egyfajta szelekciót. A legjobbakat a felső éven színvonalában az egyetemet elérő mesterképzésben lehetne részesíteni – akár átjárással. És fordítva: az egyetemi képzést túl elvontnak, nehéznek találók számára nyitva lehetne hagyni a főiskolákra történő átmenetet, kredit- és évvesszeség nélkül.

Megítélésem szerint az efféle strukturált és átjárható képzés megfelelne mind a gazdasági ismeretek iránti igény tömegesedésének, mind pedig az egyre összetettebbé váló közgazdaság-tudomány szakszerű és rendszeres felsőfokú oktatás keretében történő művelésének és terjesztésének. Kézenfekvő, hogy ez – csúf, de kifejező szóval – „kutatóegyetemi” szervezet kiépítését igényli, amiről sok szó esik ugyan, de az ellentétes anyagi és szervezeti ösztönzők közepette és hatására rendre elsikkadt az elmúlt három évtizedben.

Hivatkozások

- BÉKÉS GÁBOR–MURAKÖZY BALÁZS [2012]: Temporary trade and heterogenous firms. *Journal of International Economics*, Vol. 87. No. 2. 232–246. o.
- BEKKER ZSUZSA (szerk.) [2002]: Magyar közgazdasági gondolkodás (a közgazdasági irodalom kezdeteitől a II. világháborúig). Aula Kiadó, Budapest.
- BOURGUIGNON, F.–ELKANA, Y.–PLESKOVIC, B. [2007]: Capacity Building in Economics Education and Research. The World Bank, Washington, D. C.
- BRAUN TIBOR (szerk.) [2007]: The Impact Factor of Scientific Journals: Its Uses and Misuses in Research Evaluation. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- BRÓDY ANDRÁS [1999]: Jövönk biztosan múltunk elemeiből alakul. (Bekker Zsuzsa interjúja.) *Közgazdasági Szemle*, 46. évf. 10. sz. 930–935. o.
- BRÓDY ANDRÁS [2010]: Fejlődés vagy növekedés? *Közgazdasági Szemle*, 57. évf. 12. sz. 1075–1086. o.
- CABALLERO, R. [2010]: Macroeconomics after the crisis: time to deal with the pretense-of-knowledge syndrome. *Journal of Economic Perspectives*, 24. évf. 4. sz. 85–102. o.
- CSABA LÁSZLÓ [2008]: Módszertan és relevancia a mai közgazdaságtanban. *Közgazdasági Szemle*, 55. évf. 4. sz. 285–307. o.
- CSABA LÁSZLÓ [2011]: A válságkezelés válsága és a kiút kiúttalansága? Megjelent: *Muraközy László* (szerk.): *Húsz év múlva*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 220–257. o.
- DURLAUF, S. [2000]: Econometric analysis and the study of economic growth: a skeptical note. Megjelent: *Backhouse, R.–Salanti, A.* (szerk.): *Macroeconomics and the Real World*. Oxford University Press, Oxford–New York, 249–262. o.
- EATWELL, J. [2007]: Risk management and systemic risk. Megjelent: *Estrin, S.–Kolodko, G. W.–Uvalic, M.* (szerk.): *Transition and Beyond*. Palgrave Macmillan, Basingstoke–New York, 247–262. o.
- FAZEKAS KÁROLY [2012]: Tudósok és kopaszok. *Heti Világgazdaság*, 33. évf. 28. sz. 80. o.
- FRISCH, R. [1981]: From utopian theory to practical applications: the case of econometrics (Nobel lecture). *American Economic Review*, Vol. 71. No. 6. 1–16. o.
- GYÓRFFY DÓRA [2012]: Intézményi bizalom és a döntések időhorizontja. *Közgazdasági Szemle*, 59. évf. 4. sz. 412–425. o.

- HAN KIM, E.–MORSE, A.–ZINGALES, L. [2006]: What has mattered to economics since 1970? *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 20. No. 4. 189–202. o.
- HANSON, S.–KASHYAP, A.–STEIN, J. [2011]: A macroprudential approach to financial regulation. *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 25. No. 1. 3–28. o.
- HODGSON, G. [2009]: The great crash of 2008 and the reform of economics. *Cambridge Journal of Economics*, Vol. 33. No. 6. 1205–1221. o.
- KNIGHT, F. [1921/2006]: The meaning of risk and uncertainty. Megjelent: *Risk, Uncertainty and Profit*. Változatlan utányomás. Cosimo, New York, VII. fejezet. 197–232. o. http://mises.org/books/risk_uncertainty_profit_knight.pdf.
- KORNAI JÁNOS [1980]: A hiány. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- KORNAI JÁNOS [1992]: *The Socialist System: The Political Economy of Communism*. Clarendon Press, Oxford–New York, magyarul: *A szocialista rendszer*. HVG Kiadó, Budapest, 1993.
- KORNAI JÁNOS [2011]: *Gondolatok a kapitalizmusról*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- LABAND, D.–TOLLISON, R. [2003]: Dry holes in economic research. *Kyklos*, Vol. 56. No. 2. 161–174. o.
- MÁTYÁS ANTAL [1991]: A makroökonómia fejlődése a monetarista és a keynesiánus közgazdák közti vitában. (Akadémiai székfoglaló.) *Közgazdasági Szemle*, 38. évf. 11. sz. 1072–1085. o.
- MÁTYÁS LÁSZLÓ [1997]: Proper econometric specification of the gravity model. *World Economy*, Vol. 20. No. 3. 363–368. o.
- OBSTFELD, M. [2012]: Does the current account still matter? (R. Ely Lecture) *American Economic Review*, 102. évf. 3. sz. 1–23. o.
- POLÓNYI ISTVÁN [2011]: *Az ezredforduló hazai oktatása*. Új Mandátum Kiadó, Budapest.
- STOCK, J.–WATSON, M. [2003]: Has the business cycle changed and why? Megjelent: *Gerter, M.–Rogoff, K. (szerk.): NBER Macroeconomics Annual, 2002*. 17. kötet. The MIT Press, London–New York, 159–218. o.
- SZENTES TAMÁS (szerk.) [2005/2006]: *Fejlődés – versenyképesség – globalizáció*. I–II. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- SZENTES TAMÁS [2011]: *Fejlődés-gazdaságtan*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- VISVIZI, A. [2012]: The crisis in Greece and the EU economic governance: lessons and observations. Megjelent: *Latoszek, E. és tsai (szerk.): European Integration Process in the New Regional and Global Settings*. WWZ Egyetemi Kiadó, Varsó, 183–204. o.
- ZALAI ERNŐ [2011/2012]: *Matematikai közgazdaságtan*. I–II. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest.